

Sălașul bîtlanului și casa lui Irod

VALERIU GHERGHEL

Nimeni nu poate pretinde că Sfântul Augustin ar fi fost un comentator mediocru al Scripturii. Nici cei mai răuvoitori dintre ereticii cu care a polemizat nu au îndrăznit o atare calomnie. Dimpotrivă, i s-a recunoscut episcopului de Hippo, cu unanim entuziasm, inteligența și grația soluțiilor. Augustin însuși a lădat, uneori, mobilitatea celorlalți exegeți ai vremii sale (care, în realitate, au fost, mai degrabă, greoi și lipsiți de imaginație: exegeții păgîni, Sevius și Donatus, mai cu seamă). În plus, Augustin a acceptat posibilitatea ca mai multe interpretări ale aceluiași text să aibă o îndreptățire suficientă, pentru a fi admise împreună, adevărul divin fiind „multiplu și infinit”, asemenea culorilor din coada pănului, cu expresia lui Eriugena, iar mințile egal de ascuțite. Într-un caz însă, dacă nu mă înșel, perspicacitatea lui Augustin a dat greș. S-a confruntat cu o propoziție ininteligibilă. Și fiindcă nu i-a găsit nici o semnificație literală, a interpretat-o alegoric. Mă refer, desigur, la versetul 17 din psalmul 103/104.

În latină, versetul e de-a dreptul opac și nu are un înțeles sigur (dacă are unul). Precizez, de asemenea, că episcopul nu știa cîtuși de puțin ebraica și nici, optim, elina, pentru a merge la original (ori la o traducere vegheată de un cunoscător al originalului). Cînd a comentat psalmul 103/104, Augustin nu a consultat versiunea perfectă (în opinia Bisericii) a Sfîntului Ieronim, ci altele mai vechi, incomplete (și, fatal, imperfecte). El a citit următoarea traducere: *illic passeris nidificabunt; fulicae domus dux est eorum* (adică: „acolo [în cedrii Libanului] vrăbiile își vor face cuibul; sălașul [casa] liștei e conducătorul lor [le îndrumă]”).

Specialiștii acceptă că acest psalm e un imn „individual” de laudă a lui Yahweh și îl pun în succesiunea tematică a psalmului imediat precedent, 102/103. Data compunerii nu ridică probleme: e, negreșit, un text pre-exilic. Comparațiile cu imnologia solară egipteană nu par relevante. Psalmul ilustrează gîndirea lui Israel. Nu are un titlu. *Septuaginta* îl atribuie lui David (cf. Barker, 1986: 59). În cele 35 de versete ale poemului, psalmistul laudă strălucirea lui Yahweh, carul lui, tunetul și strălucirea lui incomparabile, cortul cerului, mesagerii de foc; evocă cele șase zile ale creației și, cu siguranță, episodul diluviului, răscoala și retragerea înfricoșată a apelor; numește mări și insule sălbatice, cedrii din Liban, chiparoșii, cocostîrcul, țapii care sar pe crestele munților, puii înfometăți ai leoaicei, Leviathanul din afundul mării celei mari; amintește vinul, untdelemnul și piinea; în încheiere, psalmistul cheamă, încă o dată, seminția lui Israel să-l slăvească pe unicul Creator și Stăpîn al lumilor.

În versiunea latină de care dispunea Sfîntul Augustin, enunțul 17 era, așadar, definitiv incomprehensibil: „acolo păsările își fac cuibul; sălașul [casa] liștei e conducătorul lor”. Literal citit, versetul nu are nici o semnificație. Și nici versiunea Septantei (*Domus herodii dux est eorum*: „Sălașul bîtlanului le conduce [el e stăpînul lor]”) nu adăuga vreo lumină. Abia textul ebraic i-ar fi oferit exegetului o soluție acceptabilă („cocostîrcul își face sălașul în cipreși”). Numai că Augustin nu a avut erudiția Sfîntului Ieronim (care a lăsat, totuși, în Vulgata, o traducere deficitară: „herodii domus”) și nu putea verifica enunțul în ebraică. Pentru a rezolva greutatea, Augustin a chemat în ajutor regulile interpretării alegorice, unde era neîntrecut (cf. Keith, 1998: 23-49). El mai știa că toate aceste „obscurități” au fost puse anume în text (de către o instanță divină incontestabilă), pentru a ne constrînge să căutăm, dincolo de sensul „carnal” al versetului, o semnificație spirituală (cf. Pépin, 1987: 176).

Dar exegetul poate oare edifica un sens alegoric pe o temelie irațională? Sau va re-scrie, pur și simplu, „litera” versetului, pornind de la sensul lui spiritual? Hermeneutul modern crede că o astfel de re-scriere nu e cu putință (fiind în afara oricărei etici a lecturii). Dacă textul e absurd, el nu poate fi interpretat cu nici un chip. Augustin nu împărțea însă o atare credință (mai cu seamă că era vorba de un text canonic): „nici o clipă [el] nu simte scrupulele ce suspendă judecata cititorului modern”, remarcă malițios Marrou (1997: 387). Nici nu avea cum. Prescripțiile sale exegetice erau altele. Aș observa, în treacăt, că abia Sfîntul Thoma din Aquino, în secolul al XIII-lea, va așeza corect lucrurile: toate semnificațiile spirituale se sprijină pe (și „derivă” din) semnificația literală. Căci fără un temei literal explicit, alegoria se prăbușește. Dar tot ceea ce pare obscur într-un pasaj din Scriptură este formulat deslușit în altul: lectura alegorică își are întotdeauna temeiul într-o expunere literală limpede, precizează teologul dominican.

Explicația oferită de Sfîntul Augustin e, firește, de o întortocheată subtilitate. Exegetul află ajutor în enciclopedia luxuriantă a vremii (dar și în închipuire). Nu vreau să pierd nimic din savoarea acestei explicații și o reproduc întocmai: „Cu toate acestea, vrăbiile vor construi cuiburi în cedrii Libanului, dar «casa liștei (*fulicae domus*) e conducătorul lor». Ce înseamnă, de fapt, «casa liștei»? Lișița, după cum afirmă toți [cei pricepuți], e o pasăre de apă, care locuiește fie în tîneturi mlăștinoase, fie pe mare. Ea își face rareori – sau niciodată – sălașul pe țărni; ci [îl ridică] în mijlocul valurilor, de obicei, pe mici insule pietroase, înconjurate de ape. Cu totii pricepem că stîncă e casa cea mai potrivită a liștei; [această pasăre] nu locuiește niciodată mai sigur decît pe stîncă [din larg]. Ce fel de stîncă însă? Una situată în largul mării. Chiar dacă e lovită [mereu și mereu] de talazuri, ea [le înfruntă] și le sparge [pe toate]; [de aceea] nu [poate fi] distrusă de ele; aceasta e însușirea principală a stîncii din ape. Cît de mari au fost însă apele care l-au izbit pe Domnul nostru Iisus Christos! Iudeii l-au lovit cu putere, el a rămas [neclintit și] întreg. Așa [se cuvîne] să locuim în această lume, adică în această mare [învolburată], dacă îl urmăm pe Christos; [aici], el însuși nu a cunoscut decît furtuni și vijelii [cumplite], dar nu a cedat nici unui vîfor, nici unui val, ci a rămas întreg [și neclintit], cîta vreme l-a înfruntat. De aceea, sălașul liștei, e totodată puternic și

slab. Lișița nu are un adăpost pe locurile semete; nimic nu e mai ferm și nimic nu e mai umil decît casa ei. Într-adevăr, vrăbiile își construiesc cuib în cedri, din pricina nevoilor ceasului de față: și ele consideră această stîncă – bătută de valuri, dar neclintită – drept îndrumătorul lor, întrucît ele urmează patimile lui Christos” („Ennaratio in Psalmum 103”, în *Patrologia latina*, XXXVII, col. 1359-1360).

Așadar, Sfîntul Augustin nu bănuiește cîtuși de puțin că traducerea însăși e defectuoasă. Dacă partea a doua a versetului 17 e imposibil de înțeles (exegetul recunoaște cu franchete adevărul: *hoc enim in ista creatura, quae oculis nostris adiacet, intellegi nullo pacto potest*: „o atare expresie nu ar putea să primească nici o semnificație în această parte a creației care se oferă privirii noastre”), așa a intenționat Autorul divin. Prin urmare, nonsensul e voit și are o finalitate foarte precisă: trimite la o semnificație ascunsă, mai înaltă. În Biblie, nimic nu e întîmplător. Prin urmare, psalmul 103 cu cuvîne a fi înțeles spiritual (*cogas nos ista spiritaliter quaerere*). Dar pentru a fi înțeles spiritual (ca o alegorie despre Iisus Christos), Augustin trebuie, mai întîi, să explice sintagma „fulicae domus dux est eorum”. Oricum, în Antichitatea tîrzie, nimic nu este cu adevărat inexplicabil. Plantele văzute sau închipuite numai, animalele și obiceiurile lor curioase vin, cu toate, în ajutorul exegetului: enciclopedia e, înainte de orice, un instru-

ment hermeneutic (cf. Dahan, 1999: 19-40). Sfîntul Augustin știe, de pildă, că diamantul „nu poate fi spart decît cu sînge de țap”, că o piatră prețioasă, precum aceea numită de savanți *carbunculus*, „lucește în întuneric”, că „sarea de Agrigent se lichiefiază în apropierea focului, iar în apă pîrîie” (Marrou, 1997: 122). „Fauna” exegetului nu e mai puțin miraculoasă: pelicanul provine „din deșertul Egiptului”, iar „onagru e un măgar sălbatic mare”; aspida nu poate fi îmblînzită de vocea nimănui, căci își acoperă urechile – asemenea lui Ulysse, în preajma sirenelor: pune o ureche la pămînt și în cealaltă își vîră capătul cozii; mai mult: „iepele din Cappadocia sînt fecundate de vînt” (informația provine, desigur, din *Eneida* lui Vergiliu); în fine, lișița e o pasăre de apă, care își face sălașul pe o stîncă în mijlocul mării (cf. Marrou, 1997: 123-125). Exegetul culege aceste bizarerii din „folclorul savant”, din *Noaptea Attice* ale lui Aulus Gellius, din *Saturnalia* lui Macrobius și, mai ales, din Biblie (enciclopedia supremă). Nu putem controla, acum, în ce măsură Augustin folosește o informație primitivă sau o născoceste el însuși în folosul unei explicații credibile. Analogia, în schimb, este admirabilă. Așa cum lișița are un sălaș inexpugnabil și umil, la fel „casa” lui Iisus Christos a învins toate furtunile. Și așa cum sălașul numitei păsări constituie un reper pentru celelalte, la fel viața lui Iisus Christos e îndreptarul creștinilor. Marea e o mult uzitată metaforă a lumii. În cele din urmă, iraționala sintagmă își „dezvăluie” secretul.

În încheiere, aș spune că nici interpretii medievali nu au propus o explicație mai potrivită. Vulgata vorbește de „herodii domus”, de „casa bîtlanului”. Substantivul „herodio” (bîtlan) a fost asociat cu numele propriu „Herodes” (Irod). Versetul 17 e citat, astfel, ca o referință la Irod cel Mare și, în general, la monarhii nesăbuiți. „Vrăbiile” au parte, uneori, de conducători maligni. Oare de ce? Cum poate un psalm să trimită la Irod cel Mare? Și, mai ales, cum poate unul și același vers să trimită atât la Iisus (în interpretarea episcopului din Hippo), cît și la Irod (în interpretarea scolastică)?

În ceea ce mă privește, prefer, bineînțeles, comentariul Sfîntului Augustin...

Referințe: Barker, David G., „The Waters of the Earth: An Exegetical Study of Psalm 104: 1-9”, în „Grace Theological Journal”, 7: 1 (1986), 57-80; Dahan, Gilbert, „Encyclopédies et exégèse de la Bible aux XIIe et XIIIe siècles”, în „Cahiers de Recherches Médiévales” (XIIe – XVe s.), 6 (1999), 19-40; Keith, Graham, „Can Anything Good Come out of Allegory? The Cases of Origen and Augustine”, în „The Evangelical Quarterly”, 70: 1 (1998): 23-49; Marrou, Henri – Irénée, *Sfîntul Augustin și sfîrșitul culturii antice*, în românește de Drăgan Stoianovici și Lucia Wald, București, Humanitas, 1997; Pépin, Jean, *La tradition de l'allégorie. De Philon d'Alexandrie à Dante: Études historiques*, Paris: Études Augustiniennes, 1987.

SEMNAL

Cu undița după fluturi

„Unor oameni le este suficientă o singură cale pentru autoexplorare, ori își imaginează că una singură ar fi îndesulătoare. Alții, între care Tiberiu Brăilean – sau eu, ca să nu se simtă singur în această aventură! –, au nevoie de mai multe: calea științei, cea a credinței, care se complinesc acum cu cea a literaturii, că despre dragoste nici nu mai vorbesc, ea respiră puternic chiar în/din unele texte ale acestei cărți!”

Liviu Antonesei

